

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Бушевої Світлани Миколаївни
«Етнічний лобізм: теоретико-методологічні засади концептуалізації
на прикладі єврейського лобі у США»
на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук
за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки

Твердження Джона Кеннеді про те, що «споживач – це єдина людина в нашій економіці, в якій немає могутніх лобістів у Вашингтоні» - промовисте свідчення ролі інституту лобізму в реаліях США. Його виникнення зазвичай пов'язують з 18-м президентом цієї держави Уллісом Грантом. Проте, зрозуміло, питання не в персоніфікації представника політичних еліт за якого виникло явище лобізму, а в ролі того інституту, який і досі відіграє значиму роль у економічних і політичних процесах держави, котра не збирається поступатися роллю лідера сучасного світу. Наукову актуальність об'єкт-предметного поля дисертації Світлани Миколаївни підтверджує й те, лобі в США стало предметом публічного обговорення лише за два десятиліття тому.

Суттєвою трудностю в осмисленні предмету кваліфікаційної наукової праці є те, що групи організованих інтересів діють здебільшого не публічно. Констатуючи це, Світлана Миколаївна пропонує використання трьох «маркерів», які сприяють з'ясуванню намірів та ефективності дій лобістів: відстеження процесу, ідентифікація дій та їх фактичні результати (с. 157). Саме вони, згідно її суджень, допомагають констатувати ефективність дій лобістів, які відкрито не розголошують своїх намірів і стратегій їх досягнення.

С. М. Бушева визначила об'єктом своєї дисертації проблему, яка є малодослідженою у вітчизняній політичній науці, - єврейське лобі в США. Цей ракурс чітко вписується в назву її дослідження, котре фокусує увагу передусім на теоретико-методологічних засадах етнічного лобізму. З-поміж багатьох варіантів його вивчення, здобувачка наукового ступеня зосереджує увагу на єврейському лобі, яке, як можна припустити, вона трактує тим сталонним прикладом, коли представники конкретної спільноти знаходять шляхи для використання держави в якості донора тих чи інших проектів, що мають значення для їх зовнішньої батьківщини. З цього приводу Світлана Миколаївна стверджує: етнічне лобі в США є унікальним явищем (с. 3). Таке її постулювання включає наслідки суб'єктності ізраїльських лобістів у політичних процесах США, котрі, згідно її суджень, впливають на зовнішню політику цієї держави на Близькому Сході.

Розвиваючи тезу про значимість етнічного лобізму в політичних процесах, цілком правомірно стверджувати, що ця проблематика є актуальною й для України. Щоправда, в дещо іншій проекції: її державної

безпеки. Таке судження є очевидним із врахуванням спроб політичних еліт Російської Федерації реалізувати свої експансіоністські цілі в Україні (зокрема, завдяки використанню т. зв. «руського мира», монополізації інформаційних ресурсів тощо). А відтак проблема етнічного лобізму постає в іншому ракурсі від того, який дослідила С. М. Бушева. Водночас сам факт постановки питання на прикладі США є добрим прикладом екстраполяції значимості сучасних трендів політики для інших держав і України зокрема.

Структурно-логічна схема дисертації в цілому є належним чином продуманою. Завдання, які сформульовані здобувачкою наукового ступеня, впливають із плану дисертації і відповідають предмету дослідження. Позитивно, що кожен із розділів кваліфікаційної наукової праці включає опис певного процесу і розвитку теорії, що є важливим із врахуванням обраної спеціальності здобувачкою наукового ступеня.

Перший розділ дисертації присвячений вивченню стану наукової розробки феномену етнічного лобізму у США. Дисертантка має рацію, стверджуючи, що дослідження українських учених лише зрідка стосуються теми етнічного лобізму й єврейського зокрема (с. 13). Використовуючи набутки сучасних учених, вона має рацію осмислюючи виникнення етнічного лобі в контексті мультикультуралізму (с. 14-17), потрактовуючи єврейське лобі таким, що виграло конкуренцію в інших спільнот, які проживають у США, за лідерство. Світлана Миколаївна не пропонує його власного визначення, радше послугується тими, що сформульовані Т. Амброзіо (єврейське лобі в США – коаліція окремих осіб і організацій, що сприяють формуванню проізраїльського курсу США (с. 20), Ф. Берріган (лобізм – відображення особливих цілей макросоціальних груп (с. 22) та іншими дослідниками. Зокрема, трактує лобі нецентралізованим, ієрархічним рухом (с. 33).

Розкриваючи стан наукової розробки проблеми, С. М. Бушева приділяє особливу увагу дослідженню Д. Мершаймера та С. Уолта, котрі стали фундаторами вивчення проблеми єврейського лобізму США. Враховуючи міркування, що сформульовані іншими дослідниками проблеми, вона звертає увагу на рух прогресивізму, де-факто підтримує міркування тих учених, котрі трактують есхатологічний юдаїзм таким, що тією чи іншою мірою перегукувався з першим.

Розмірковуючи над першим розділом дисертації, маю підстави висловити деякі критичні зауваження. По-перше, він не структурований на підрозділи. Зокрема, С. М. Бушева не відобразила нормативні акти, які регламентують лобізм у США, оминула увагою виникнення ізраїльського лобі в цій державі, що було б цілком доречним із врахуванням того, що вона задекларувала використання історико-політологічного методу (с. 6). По-друге, авторка оминула увагою кілька дисертаційних досліджень, які присвячені лобізму в США, зокрема ті, що присвячені групам організованих інтересів в їх етнічних «шатах». Йдеться, напр., про дисертацію

А. С. Галстяна «Вірменське лобі в США: формування та основні напрямки діяльності (1915 – 2014 рр.)» (Томськ, 2015 р.).

Важливо, що в дисертації С. М. Бушевої належним чином представлено теоретико-методологічні засади вивчення етнічного лобізму. Зокрема, проаналізовано його сутність та теорії. Здобувачка цілком слушно наголошує на тому, що для єврейських лобістів пріоритетом є не здобуття преференцій у економіці держави, а забезпечення підтримки останньої в її бажаній зовнішній політиці (с. 45). Змагання за таку співпрацю зумовлює конкуренцію груп організованих інтересів, яке авторка дисертації представляє природнім компонентом мультикультурального суспільства, в якому ті чи інші лобісти змагаються за співпрацю з урядовцями.

Використовуючи теоретичні доробки західних учених у дослідженні лобізму, Світлана Миколаївна відобразила різні варіації його потрактування (с. 51-55). Це забезпечило представлення нею сутності лобізму з різних позицій. При цьому здобувачка наукового ступеня визначається з тим варіантом потрактування лобізму, який є об'єктом її дослідження. Вона стверджує, що «існує особлива теорія, яка є популярною серед критиків єврейського лобі... Її сутність полягає у своєрідній змові і в тому, що лобіювання може мати істотний вплив на процес голосування членів конгресу» (с. 55).

Визнаючи конструктивність принципу наукового плюралізму та його значимість у процесі пізнання, таке постулювання авторки зумовлює питання: якщо лобізм у США є формалізованим інститутом, то чому вона вбачає в ньому елемент змови, а не прочитує його, скажімо, в теорії соціального обміну, згідно якої «...законодавці та лобісти роблять взаємовигідні кроки та інформаційний внесок задля вирішення будь-якої політичної кампанії» (с. 52). Додам, що вище цитований фрагмент дисертації, покликання авторки до змови як структурного елементу лобізму суперечить сформульованому нею ж визначенню, що представлений у науковій новизні: «етнічний лобізм уособлює трансформацію соціальних відносин та загального світосприйняття реальності певною соціальною групою в її етнічних інтересах в умовах мультикультурального суспільства, перенасиченого конкуренцією між етнічними групами за підтримку країни-донора» (с. 9).

Важливою складовою другого розділу є представлення конструктивістських аспектів дослідження етнічного лобізму, що засвідчує належне вивчення здобувачкою його теоретичних засад. Конструктивізм трактується нею «...методологічною основою аналізу теми етнічного лобізму, який полягає у здійсненні надскладних зовнішньополітичних тактик та завдань» (с. 73). Авторка дисертації довела те, що єврейське лобі в США керується принципом створення соціальної реальності, котра призводить до формування проізраїльської позиції американських політичних еліт.

Привертає увагу інтерпретація Світланою Миколаївною проблем ефекту дій лобі, які вона цілком слушно трактує віддзеркаленням їх завдань (с. 59-60), та значимість фактору зацікавлення держави-донора в підтримці зовнішньополітичного партнера. Застосовуючи категорії конструктивізму, вона оперує терміном «агент», який постає в дисертації детермінантою лобізму та відображенням його структури (с. 64).

Ключовий меседж цього підрозділу ґрунтується на двох тезах: а) висновування про конструктивістські засади регулювання відносин між політичними акторами (власне – урядом США та єврейським лобі); б) створення агентами соціальної реальності, котра є передумовою досягнення порозуміння між державою-донором і Ізраїлем. Ці міркування С. М. Бушевої не викликають застережень.

Третій розділ дисертації сфокусований на з'ясуванні й вивченні механізмів функціонування єврейського лобі в США. Першочергову увагу авторка приділяє визначенню завдань, які воно сповідує, та механізмів їх реалізації. Йдеться про сприяння тим кандидатам у конгресмени, які готові підтримати інтереси Ізраїлю, концептуалізацію зовнішньої політики США на Близькому Сході внаслідок впливу на неї єврейського лобі, контроль інформаційних потоків, який, згідно висновку С. М. Бушевої, є основою діяльності груп інтересів у США (с. 75), проведення семінарів, ділових сніданків, брифінгів. Світлана Миколаївна має рацію, стверджуючи про те, що «...стратегія ізраїльського лобі скерована на те, щоб гарантувати спокій та впевненість у тому, що Ізраїль має сприятливий союз із США, який аніскільки не заважає здійсненню зовнішньої політики демократичної держави» (с. 82). Це міркування суттєво доповнюється таким висновком: єврейське лобі в США докладає чимало зусиль задля того, щоб останні не підтримували ті арабські рухи, що протиставляються Ізраїлю (с. 83).

Важливу роль у підрозділі 3.1. відіграє осмислення гіпотези про циркуляцію фінансових потоків із Ізраїлю в США і навпаки, що «...дозволяє лобістам мати доступ до частини капіталу, що надходить до Близького Сходу» (с. 85). Ця гіпотеза сформульована авторкою дисертації на основі спостереження, як вона стверджує на с. 86, за тенденціями капіталовкладень у виборчі процеси й візуально конкретизована окремим рисунком (с. 88). Сукупність вище констатованих складових підрозділу засвідчують всебічне вивчення Світланою Миколаївною питання суб'єктності ізраїльського лобі в політичних процесах у США.

Прагнучи всебічно дослідити цю проблему, вона представила свої міркування з приводу принципів і механізмів забезпечення політичних інтересів проізраїльського лобі в підрозділі 3.2. Застосовуючи положення конструктивізму, Світлана Миколаївна зосередила увагу на вивченні впливу ізраїльського лобі на ЗМІ та ролі останніх у формуванні проізраїльських настроїв американців. Такий алгоритм суджень зумовлений її міркуванням про те, що медіареальність є одним із найефективніших інструментів

контролю політичних переконань. Здобувачка обстоює судження про те, що лобісти успішно конструюють у ЗМІ антиарабські настрої, котрі, згідно її висновків, є методом превентивної ідеологічної оборони Ізраїлю (с. 92). Рисунок 4 відіграє важливу роль у цьому підрозділі: він, згідно позиції здобувачки наукового ступеню, забезпечує всебічну уяву про основні аспекти пропаганди, що артикулюються в ЗМІ. Поруч із антиарабськими настроями, вона називає агітацію вести війну проти тероризму, сприяння та просування тих кандидатів, котрі підтримують сіонізм, демонструють схвальне ставлення до мультикультуралізму (с. 92). Світлана Миколаївна виявляє певну категоричність, стверджуючи про те, що «єврейське етнічне лобі володіє важелями впливу на інститути, які мають вирішальне значення для формування громадської думки» (с. 106). Проте це її максималістське судження має, зрозуміло, право на існування.

Водночас, вивчаючи спектр імовірних причин зміцнення проізраїльського курсу США, здобувачка цілком слушно наголошує на наслідках теракту 11 вересня 2001 р., констатує той факт, що громадяни Ізраїлю, як і американці, сповідують цінності демократії, ринкової економіки тощо (с. 96). Враховуючи функціонування в США різних етнічних еліт, С. М. Бушева наголошує: на відміну від інших груп інтересів, «...єврейське лобі ставить за пріоритет окреслення глобальних ризиків, які є важливими не лише для євреїв, але й усього американського народу, який веде війну проти терористів» (с. 100).

Конкретизуючи свої судження, Світлана Миколаївна зосереджує увагу на кількох політичних акторах, передусім – АІРАС (Американо-ізраїльський комітет громадських зв'язків). Це є логічним із врахуванням того, що АІРАС трактується здобувачкою найпотужнішою лобістською організацією євреїв у США (с. 108), політичним актором, який бере латентну участь у політичних процесах у цій державі (с. 112).

Світлана Миколаївна не оминає увагою критики єврейського лобі в США (с. 105), існування антиізраїльських груп (с. 122), проте не пояснює аргументів, якими вони оперують. Хоча цей аспект лежить поза предметом дисертації, проте, на мій погляд, мав би бути бодай лаконічно відображеним: адже аргументи опонентів могли б слугувати розкриттю тих чи інших аспектів діяльності єврейського лобі в США чи їх запереченню.

Останній розділ дисертації С. М. Бушевої сфокусований на теоретичному осмисленні етнічного єврейського лобізму, який трактується нею унікальною стратегічною структурою, що впливає на зовнішню політику США. Такі судження сформульовано завдяки вивченню інструменталізації діяльності проізраїльських груп та їх впливу на зовнішню політику держави, з одного боку, з'ясування їх політичних наслідків для американо-ізраїльських взаємин, з другого.

Вивчаючи ці питання, Світлана Миколаївна, вслід за окремими західними дослідниками, тлумачить ізраїльське лобі більш вузьким поняттям

у порівнянні з єврейським лобі в США, що, тим самим, зумовлює наголос на зовнішньополітичному аспекті його діяльності (с. 129). Здобувачка відстоює думку про те, що завдяки діяльності ізраїльського лобі громадяни США сприйняли цінності однієї з етнічних спільнот, а завдання її лобістів є суголосними з демократичним світоглядом американців. Завдяки цьому ізраїльське лобі використовує силу й потенціал США для боротьби з головними супротивниками Ізраїлю (Іраном, Іраком, Сирією та ін. державами арабського Сходу) та просуває ідеали демократії на Близькому Сході.

Вагомим аргументом на користь успішності діяльності ізраїльського лобі в США здобувачка трактує есхатологічну складову юдаїзму, котра проповідує тезу про унікальність євреїв як обраного народу. Світлана Миколаївна пропонує трактувати концепцію есхатологічного юдаїзму «як ідеологічну базу інтерпретації культурних та політичних мотивів етнічного єврейського лобі в США» (с.153), трактує есхатологічний юдаїзм віддзеркаленням ідеї американського прогресивізму (с. 154). Сприйняття першого політичними елітами США, на думку авторки кваліфікаційної наукової праці, «...чітко визначає пріоритетність підтримки Ізраїлю як обраної нації» (с. 146).

Позитивно оцінюючи заключний розділ дисертації, констатую те, що авторка не уникнула розлогого переказування окремих положень праці С. Уолта та Д. Мершаймера (с. 123-127), що не є оптимальною формою представлення позицій тих чи інших учених для кваліфікаційної наукової праці.

Висновки дисертації є чіткими, відповідають завданням, що представлені у її вступній частині. Як приклад – значиме в контексті осмислення предмету дослідження судження здобувачки про те, що «...ідентифікація явища етнічного лобізму можлива за допомогою визначення результатів фактичних дій цього політичного суб'єкта» (с. 157). Міркування, що сформульовані у висновках, є виразними, обґрунтованими, базуються на тих аргументах, які представлені в основній частині дисертаційної роботи.

Підсумовуючи, вважаю необхідним висловити ще кілька зауважень:

1. Представлені авторкою малюнки розміщені безпосередньо в тексті дисертації, хоча, згідно вимог до такого типу робіт, мають бути представленими в її додатках. До того ж, здобувачка наукового ступеню не вказала джерел, на основі яких укладено малюнки.
2. В поодиноких випадках у тексті дисертації фігурують невдалі вислови чи звороти. Наприклад – твердження про «землі, на яких було асимільовано євреїв» (с. 26, 28) чи Великобританію, яка «...асимілювала єврейський народ на території підконтрольної Палестини» (с. 70). Вкрай невдалими є вислів «громадські маси» (с. 100), не надто виваженим словосполучення «соціум США» (с. 125).

Ці, як і вище сформульовані мною зауваження, не коригують позитивної оцінки дисертації С. М. Бушевої. Її ключові аспекти належним чином апробовані на наукових форумах та в публікаціях дослідниці. Автореферат дисертації відображає основні положення кваліфікаційної наукової праці.

Дисертація С. М. Бушевої є самостійним, цілісним, якісним і завершеним науковим дослідженням і відповідає пунктам 9, 10, 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою КМУ № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМУ № 569 від 19 серпня 2015 р. та № 1159 від 30 грудня 2015 р.). Світлана Миколаївна Бушева заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки.

11 жовтня 2019 р.

Офіційний опонент –
д.політ.н., професор,
завідувач кафедри політичних наук
Рівненського державного
гуманітарного університету

М. М. Гон

